

23 Νοεμβρίου 2018

Αλέξιος Κομνηνός: Ένα μικρό αφιέρωμα σε έναν μεγάλο αυτοκράτορα

/ [Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#)

Γράφει ο Μάριος Νοβακόπουλος*

Για άλλη μία φορά οι καμπάνες της Αγια-Σοφιάς σημαίνουν το συναγερμό. Για άλλη μία φορά μαύρα, βαριά σύννεφα καταιγίδας περικυκλώνουν τη Βασιλεύουσα. Οι Βυζαντινοί πολίτες, οι άνθρωποι που με έπαρση ονομάζουν τους εαυτούς τους το “Νέο Περιούσιο Λαό”, συρρέουν στις εκκλησίες πανικόβλητοι για να προσευχηθούν, όσο ο στρατός στέκει νευρικά στις επάλξεις. Βρισκόμαστε στα τέλη του 11ου αιώνα και η Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία κινδυνεύει να αφανιστεί.

Καπετάνιος στην Τρικυμία

Κατά τη διάρκεια της μακράς ιστορίας του το Βυζάντιο βρέθηκε αρκετές φορές στο σημείο κρίσεων τόσο σοβαρών, που απείλησαν την ίδια του την ύπαρξη. Μέσα από το χάος αυτών των εποχών, την αυτοκρατορία διέσωζε μία ισχυρή ηρωική προσωπικότητα. Όταν λοιπόν ο βυζαντινός κόσμος κατέρρεε μετά τη μάχη του Μαντζικέρτ, θα ανέτειλε το άστρο ενός νεαρού Πόντιου στρατηγού. Σήμερα θα μιλήσουμε για τον Αλέξιο Κομνηνό.

Ο Αλέξιος γεννήθηκε το 1056 και ήταν ο δευτερότοκος γιος του οίκου των Κομνηνών, μιας αριστοκρατικής οικογένειας στρατιωτικών και γαιοκτημόνων από την Παφλαγονία. Μεγάλωσε σε μία από τις πιο καταστροφικές και επικίνδυνες περιόδους της Βυζαντινής ιστορίας. Με τους τελευταίους Μακεδόνες

αυτοκράτορες να παραμελούν πλήρως την οικονομία και το στράτευμα, η μέχρι πριν λίγο πανίσχυρη πολεμική μηχανή της Κωνσταντινούπολης άρχισε να διαλύεται, ακριβώς τη στιγμή που νέοι εχθροί εμφανίζονταν στα σύνορα.

Στη νότιο Ιταλία μια χούφτα Νορμανδών ιπποτών κατόρθωσε σε λίγα χρόνια να κατακτήσει όλη την Μεγάλη Ελλάδα, καταλαμβάνοντας τις βυζαντινές και αραβικές κτήσεις στην περιοχή. Στα Βαλκάνια οι Σέρβοι εξεγείρονταν, οι Ούγγροι έκαναν διαδοχικές εισβολές, ενώ ο νομαδικός τουρκογενής λαός των Πετσενέγκων λεηλατούσε και έκαιγε ως τη Θράκη. Το απειλητικότερο από όλα ήταν η έλευση των Σελτζούκων Τούρκων. Οι Ασιάτες αυτοί επιδρομείς, αφού κατέκτησαν την Περσία και υπέταξαν το Αραβικό Χαλιφάτο της Βαγδάτης, αναζωογόνησαν το αποδυναμωμένο από τις βυζαντινές νίκες Ισλάμ και άρχισαν τις επιδρομές στη Μικρά Ασία. Οι προσπάθειες της Κωνσταντινούπολης να τους σταματήσει κατέληξαν στην τραγική μάχη του Μαντζικέρτ, όπου ο χριστιανικός στρατός καταστράφηκε και ο αυτοκράτορας Ρωμανός Διογένης αιχμαλωτίστηκε. Μέσα σε δέκα χρόνια, σε συνθήκες απολύτου πολιτικού και στρατιωτικού χάους, ολόκληρη η Μικρά Ασία κατακτήθηκε. Οι Σελτζούκοι έστησαν την πρωτεύουσα τους στη Νίκαια, σχεδόν απέναντι από την Πόλη, και ανακήρυξαν το Σουλτανάτο του Ρουμ, της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας δηλαδή. Με βάση τη Σμύρνη ο Τούρκος πειρατής Τζαχά κούρσευε τα νησιά του Αιγαίου.

Την περίοδο εκείνη ο Αλέξιος, που ως έφηβος στρατιώτης είχε βρεθεί στην πανωλεθρία του Μαντζικέρτ, αναδείχθηκε στον μόνο ικανό στρατηγό του Βυζαντίου, συντρίβοντας επανειλημμένα ανταρσίες και αποσχιστικά κινήματα. Όμως με την Κωνσταντινούπολη να βρίσκεται στα χέρια ανίκανων βασιλέων όπως ο Μιχαήλ Ζ' και ο Νικηφόρος Γ', η πορεία των πραγμάτων δεν μπορούσε να αναστραφεί. Ο ίδιος ο Αλέξιος είδε τα κτήματα του παππού του να καίγονται από τους Τούρκους, και την ιδιαίτερη πατρίδα του, την Κασταμόνα, να πέφτει σε μουσουλμανικά χέρια. Αναγνωρισμένος ως ο δυναμικότερος άνδρας της εποχής, το 1081 ηγήθηκε της εξέγερσης της αριστοκρατίας κατά του Νικηφόρου, τον ανέτρεψε και ανέβηκε στο θρόνο. Στα 25 του χρόνια ο Αλέξιος Κομνηνός ανέλαβε το τιτάνιο έργο να διασώσει το Βυζάντιο από την πλήρη κατάρρευση, κληρονομώντας ένα άδειο θησαυροφυλάκιο, ένα αποδιοργανωμένο στράτευμα και εχθρούς σε κάθε σημείο του ορίζοντα.

Η πιο πιεστική απειλή ήταν οι Νορμανδοί, οι οποίοι από τη βάση τους στη Σικελία εξαπέλυσαν επιθέσεις στα Επτάνησα και την Ήπειρο. Υπό την αρχηγία του βασιλιά τους Ροβέρτου Γυισκάρδου και του πρίγκηπα Βοημούνδου οι Νορμανδοί αποβιβάστηκαν στη σημερινή Αλβανία: ο Αλέξιος συγκέντρωσε το στρατό του και τους συνάντησε στο Δυρράχιο. Η μάχη που ακολούθησε ήταν καταστροφική, με

τους εισβολείς να κατατροπώνουν το βυζαντινό στρατό και τον ίδιο τον αυτοκράτορα μόλις να διαφύγει, με τέσσερις νορμανδικές λόγχες καρφωμένες στην πανοπλία του. Τα επόμενα χρόνια ο Αλέξιος χρησιμοποίησε τακτικές ανταρτοπολέμου για να εξουδετερώσει το πλεονέκτημα του νορμανδικού ιππικού, ενώ πολύτιμη ήταν η συνεισφορά του ναυτικού της Βενετίας, η οποία το έθεσε στην υπηρεσία του Βυζαντίου με αντάλλαγμα εμπορικά προνόμια. Οι Νορμανδοί αναγκάστηκαν να αποσυρθούν στην Ιταλία το 1084, όμως το επόμενο έτος ο Ροβέρτος επανήλθε. Την λύση έδωσε τελικά η φύση, με το Νορμανδό κατακτητή να αρρωσταίνει και να πεθαίνει στην Κεφαλλονιά.

Εξίσου μεγάλο κίνδυνο συνιστούσαν οι νομάδες Πετσενέγκοι, που για πολλά χρόνια ερήμωναν τις Βαλκανικές επαρχίες του Βυζαντίου. Ύστερα από αρκετές πρώτες ήττες, ο Αλέξιος αντιμετώπισε τον εχθρό στην τοποθεσία Λεβούνιο στον Έβρο, το 1092. Ο αυτοκρατορικός στρατός, μαζί με τις δυνάμεις των Κουμάνων, μίας άλλης νομαδικής φυλής, κατέστρεψε και κατέσφαξε τους Πετσενέγκους και πολλά από τα γυναικόπαιδα που τους ακολουθούσαν τους. Οι επιζώντες διασκορπίστηκαν στις επαρχίες για να εξελληνιστούν.

Η συμμαχία με τους Κουμάνους δεν κράτησε πολύ: λίγο αργότερα εμφανίστηκε ζητώντας την υποστήριξη τους ένας Βυζαντινός, υποστηρίζοντας πως ήταν ο χαμένος γιος του αυτοκράτορα Ρωμανού Διογένη. Οι νομάδες συνταχθηκαν στο πλευρό του, ο Αλέξιος όμως τους συνέτριψε και αυτούς το 1094.

Η μεγάλη πληγή όμως ήταν η Μικρά Ασία. Είχε χαθεί σχεδόν ολόκληρη και το Βυζάντιο δεν είχε τις δυνάμεις να την ανακτήσει, όσο και εάν με καταδρομικές επιχειρήσεις ο Αλέξιος είχε ελευθερώσει κάποιες πόλεις της Προποντίδας. Ο αυτοκράτορας ξεκίνησε αλληλογραφία με τον πάπα της Ρώμης και άλλους δυτικούς ηγέτες, ζητώντας στρατιώτες που θα τον βοηθούσαν να διώξει τους Τούρκους. Οι εκκλήσεις του εισακούστηκαν.

Αυτό όμως που ακολούθησε, ο Αλέξιος δεν θα μπορούσε ποτέ να το φανταστεί. Τα γεγονότα που ακολούθησαν θα άλλαζαν για πάντα την παγκόσμια ιστορία, ενώ θα αποδεικνύονταν μοιραία για την αυτοκρατορία και τον Ελληνισμό.

Ελιγμοί σε έναν κόσμο που αλλάζει

Οι συνομιλίες πήγαιναν καλά: ο πάπας Ουρβανός ήρε τον αφορισμό που ίσχυε για τον αυτοκράτορα, ενώ Βυζαντινοί πρέσβεις μίλησαν στην εκκλησιαστική σύνοδο της Πλακεντίας το 1095, περιγράφοντας τα βάσανα των χριστιανών της Ανατολής και καλώντας την Λατινική Εκκλησία να επέμβει.

Η συγκυρία ήταν ευνοϊκή: Η Δυτική χριστιανοσύνη είχε τις προηγούμενες

δεκαετίες μόλις αρχίσει να αντεπιτίθεται κατά των μουσουλμάνων στα μέτωπα της Ισπανίας και της Ιταλίας, ενώ η κατάκτηση των Σελτζούκων είχε διακόψει το ελεύθερο πέρασμα των προσκυνητών στην Ιερουσαλήμ, τον ιερότερο τόπο της Εκκλησίας. Ειδικά το τελευταίο γεγονός είχε προκαλέσει οργή και αγανάκτηση στους πιστούς της Δύσης. Την ίδια χρονιά, σε νέα σύνοδο στο Κλερμόν της Γαλλίας, ο πάπας κάλεσε τους ηγέτες και ιππότες της Ευρώπης να αφήσουν την αλληλοσφαγή και να συνασπιστούν για έναν ιερό σκοπό: Να βοηθήσουν τους χριστιανούς της Ανατολής και να διώξουν τους Τούρκους από τον Πανάγιο Τάφιο της Ιερουσαλήμ. Όσοι συμμετείχαν θα κέρδιζαν άφεση των αμαρτιών τους. Υπό τις εκκωφαντικές ιαχές “Deus Vult”, το θέλει ο Θεός, η Α΄ Σταυροφορία ξεκινούσε.

Το Σταυροφορικό φαινόμενο και οι σχέσεις του με το Βυζάντιο αποτελεί από μόνο του ένα τεράστιο κεφάλαιο το οποίο δεν μπορεί να περιγραφεί εξαντλητικά σε ένα μικρό άρθρο. Πολύ συνοπτικά θα πούμε πως οι ιερές εκστρατείες προς στην Παλαιστίνη ξεκίνησαν ως μια ευκαιρία επαναπροσέγγισης των αποξενωμένων δύο μισών της Χριστιανοσύνης, γρήγορα όμως εξετράπησαν σε αρπακτικές επιδρομές κατά του Βυζαντίου.

Στρατοί προσκυνητών άρχισαν να περνούν τα Βαλκάνια και να συρρέουν προς την Κωνσταντινούπολη. Πολλές από αυτές τις ομάδες αποτελούντο από μάζες χωρικών ή απείθαρχων πολεμιστών, που προκαλούσαν καταστροφές από όπου πενούσαν. Ο Αλέξιος προσπάθησε να διατηρήσει τις ισορροπίες, χτυπώντας τους πιο επικίνδυνους δυτικούς και περιορίζοντας τους υπολοίπους. Σύντομα έξω από τα τείχη της Βασιλεύουσας συγκεντρώθηκαν δεκάδες χιλιάδες Σταυροφόροι. Υιοθετώντας το δυτικό σύστημα της φεουδαρχικής υποτέλειας, ο Κομνηνός ζήτησε από τους αρχηγούς τους να του ορκιστούν πίστη και να του επιστρέψουν όσα εδάφη πάρουν από τους Τούρκους, σε αντάλλαγμα της βοήθειας που θα τους παρείχε. Ήταν μια δύσκολη διπλωματική διαδικασία, καθώς οι ισχυροί Ευρωπαίοι ευγενείς, όπως ο επικεφαλής της Σταυροφορίας Γοδεφρείδος της Μπουγιόν και ο κόμης της Τουλούζης Ραϋμόνδος του Σαιν-Ζυλ, δεν ήθελαν να δεσμευτούν και δη με όρκο στον σχισματικό Έλληνα αυτοκράτορα. Ακόμη χειρότερα, ανάμεσα τους βρισκόταν ο πανούργος και ισχυρός πολεμιστής Βοημόνδος, ο Νορμανδός πρίγκηπας που όπως είδαμε παραπάνω, είχε παλιότερα επιχειρήσει να κατακτήσει το Βυζάντιο. Τελικά οι Σταυροφόροι συμφώνησαν και ο Αλέξιος τους πέρασε απέναντι από το Βόσπορο. Οι ενωμένες χριστιανικές δυνάμεις προχώρησαν στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, ανέκτησαν τη Νίκαια και διέλυσαν τους Τούρκους στο Δορύλαιο. Παράλληλα οι Βυζαντινοί προέλασαν προς το νότο, ελευθερώνοντας τη Σμύρνη και τις ιωνικές ακτές.

Με κόπους και δυσκολίες οι Σταυροφόροι πέρασαν τη Μικρά Ασία, κατέλαβαν την

Αντιόχεια και κατηφόρισαν προς την Ιερουσαλήμ, την οποία και άλωσαν το 1099. Αντί όμως όλα αυτά τα εδάφη να επιστραφούν στο Βυζάντιο, οι δυτικοί ίδρυσαν δικές τους ηγεμονίες, καταλαμβάνοντας μία λωρίδα γης από το Σινά ως την Άνω Μεσοποταμία. Ο Αλέξιος ναι μεν επωφελήθηκε από την αποδυνάμωση των Τούρκων, όμως βρέθηκε με φραγκικές δυνάμεις μόνιμα εγκατεστημένες στην πίσω αυλή του. Τα νέα κρατίδια ήταν τυπικά υποτελή της Κωνσταντινούπολης, όμως δημιουργούσαν πιο πολλά προβλήματα από όσα βοηθούσαν να λύσουν. Ειδικά ο Βοημούνδος, ο οποίος είχε φτιάξει ένα νορμανδικό πριγκιπάτο στη Συρία, ήταν μόνιμο καρφί στα πλευρά του αυτοκράτορα. Όταν οι επιδρομές του στα βυζαντινά εδάφη απέτυχαν, ο Βοημούνδος ταξίδευσε στη Δύση και με τις ευχές του πάπα συγκέντρωσε στρατό για να επιτεθεί στον Αλέξιο, με την κατηγορία πως πρόδιδε τους χριστιανούς προς όφελος των Τούρκων. Τα νορμανδικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν στο Δυρράχιο το 1107, όμως οι Βυζαντινοί απέκλεισαν τον εχθρό στα παράλια και έκοψαν τις γραμμές εφοδιασμού του, με αποτέλεσμα ο Βοημούνδος να συνθηκολογήσει άδοξα.

Τα τελευταία χρόνια ο Αλέξιος Κομνηνός αφοσιώθηκε στον αγώνα κατά των Τούρκων στη Μικρά Ασία, με κατάληξη τη μεγάλη βυζαντινή νίκη στο Φιλομήλιο το 1116. Όμως η υγεία του αυτοκράτορα, ο οποίος τα τελευταία χρόνια έπασχε από ποδάγρα, επιδειωνόταν με ταχύτητα. Δύο χρόνια αργότερα, το έτος 1118, ο Αλέξιος ο Α΄ θα περάσει στην αθανασία, αφήνοντας πίσω του τον γιο του Ιωάννη, ο οποίος συνέχισε με ακόμη μεγαλύτερη ένταση τις προσπάθειες του πατέρα του κατά των εχθρών της Ρωμανίας.

Η ιστορία θυμάται τον Αλέξιο σαν ένα σωτήρα της τελευταίας στιγμής (όπως τον Λέοντα τον Ίσαυρο, τον Ηράκλειο και το Θεόδωρο Λάσκαρη), έναν ικανό στρατιωτικό και ακόμη ικανότερη πολιτικό και διπλωμάτη. Στην εσωτερική πολιτική κατόρθωσε να ανορθώσει το κύρος του βυζαντινού νομίσματος και να σταθεροποιήσει την οικονομία. Η απόδοση προνομίων όμως στη Βενετία οδήγησε στην καταστροφή των Βυζαντινών εμπόρων. Κυριότερο σφάλμα του ήταν η συνέχιση της πολιτικής εγκατάλειψης των μικροκαλλιεργητών στο έλεος των δυνατών, δηλαδή των μεγάλων γαιοκτημόνων. Η αγανάκτηση του λαού της υπαίθρου ήταν τέτοια που σε ορισμένες περιπτώσεις οικειοθελώς δέχονταν τους Τούρκους για να γλιτώσουν από τη φορολογία. Καθώς ο θεσμός των ακριτών έφθινε, ο αυτοκράτορας έδινε γη σε ευγενείς με αντάλλαγμα στρατιωτικές υπηρεσίες. Το σύστημα της πρόνοιας, όπως ονομάστηκε, θεωρείται βήμα προς ένα ημιφεουδαρχικό μοντέλο διοίκησης. Στην κορυφή, ο Αλέξιος εγκαθίδρυσε ένα συγκεντρωτικό και οικογενειοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης, περιστοιχιζόμενος από συγγενείς καθώς δεν εμπιστευόταν κανέναν άλλο.

Η εποχή των Κομνηνών υπήρξε καιρός μεγάλης αναγέννησης των γραμμάτων και των τεχνών, όπου πρωταγωνίστησε μεταξύ άλλων η κόρη του Αλεξίου, η ιστορικός Άννα Κομνηνή. Παράλληλα όμως εντάθηκαν τα μέτρα καταστολής εναντίον των αιρετικών και ο έλεγχος της εκπαίδευσης από τον αυτοκράτορα και την Εκκλησία.

Ο Αλέξιος ήταν ο πρώτος από τους τρεις μεγάλους Κομνηνούς αυτοκράτορες, που είδαν την τελευταία αναλαμπή του Βυζαντίου ως μεγάλης δύναμης και του ελληνικού πολιτισμού ως ενός από τους κορυφαίους (σε επίπεδο επιρροής) στη Γη.

Τον διαδέχθηκε ο γιος του Ιωάννης, που θα γράψει νέες σελίδες δόξας στους τόμους της βυζαντινής ιστορίας.

*φοιτητής διεθνών, ευρωπαϊκών και περιφερειακών σπουδών
(mnovakopoulos.blogspot.gr)

Πηγή: antibaro.gr